

EPONIMIE MEDICALĂ DIN VECHIUL TESTAMENT

Medical eponymy from the Old Testament

Prof. Dr. H.D. Boloșiu

*Clinica Reumatologică, Universitatea de Medicină și Farmacie „Iuliu Hațieganu”,
Cluj-Napoca*

Medicina, spre deosebire de biologie, nu este o știință, ci o profesie. Adresându-se bolilor, care sunt întâmplări (nedorite) ale vieții cotidiene, aceasta a simțit în permanență nevoia să le descrie și să le compare, recurgând la modele anterioare, în conformitate cu viziunea structuralistă după care lumea trebuie cunoscută așa cum avem nevoie de ea. Literatura, în sensul cel mai larg al cuvântului, începând cu legendele și terminând cu producțiile moderne, a creat personaje cu trăsături psihice și fizice de excepție, de care medicina s-a folosit, împrumutându-le numele pentru a sugera analogii și a simplifica descrieri.

Cele mai multe eponime medicale, nume care au devenit cuvinte, derivă din mitologia greco-romană, cu a cărei zestre culturală civilizația europeană și în urmă cea de peste ocean s-au identificat mai mult. O altă sursă interesantă a constituit-o tradiția biblică și în mod deosebit Vechiul Testament, ale cărui personaje, de cele mai multe ori teribile și greu încercate, s-au găsit adesea în situații de viață exemplare.

Primii oameni, Adam și Eva, au alcătuit un cuplu pe care medicina l-a găsit interesant din mai multe puncte de vedere.

Numele perechii primordiale a fost utilizat în legătură cu ceea ce, mai științific vorbind, cunoaștem ca evoluție monofiletică, concepție după care o specie apare numai o dată și numai într-un singur spațiu, în cazul acesta grădina Eden. Unora le place să vadă în modul în care a fost creată femeia prima narcoză („atunci a adus Domnul Dumnezeu asupra lui Adam somn greu”) și prima intervenție de chirurgie plastică („și ... a luat una din coastele lui și a plinit locul ei cu carne”) (Facerea 2:21). Există o sectă, a preadamitilor, care crede că omul a existat pe pământ înaintea lui Adam.

Partea anterioară a cartilajului tiroid este prominentă la bărbat sub forma „mărului lui Adam”,

o denumire care derivă din superstiția medievală că Adam s-ar fi înecat cu o bucată din fructul oprit ca și cum „corpul primului bărbat ar fi fost mai înțelept decât sufletul său”. Eponimul pare să fie traducerea ebraicului *tappah haadam*, pentru că Biblia nu precizează că fructul cu care Eva și-a ademenit bărbatul a fost mărul. Acesta a fost identificat ca atare în legendele postbiblice.

Deficitul ereditar de lactază, un ferment digestiv în lipsa căruia zahărul din lapte – lactoza – nu poate fi scindat în glucoză și galactoză, este cunoscut ca deficiența lui Adam. Motivul este că acesta, nefiind niciodată hrănit cu lapte, nu a avut nevoie să-l digere. Pe același sistem de judecată merge și disputa „academică” în legătură cu ombilicul lui Adam. Numeroase reprezentări picturale ale personajului și ale perechii sale, cum ar fi de exemplu cea a lui A. Durer (figura 1), îi creditează cu această relievă, uitând că primii oameni nu au fost „născuți din femeie”. Se pare că cei care au pictat frescele mănăstirilor din Bucovina au fost mai atenți: acolo, de cele mai multe ori, Adam și Eva sunt figurați fără ombilic.

Figura 1. A. Durer,
Adam și Eva
(Museo del Prado)

Adresă de corespondență:

Prof. Dr. H.D. Boloșiu, Universitatea de Farmacie și Medicină „Iuliu Hațieganu”, Str. Emil Isac, Nr. 13, Cluj-Napoca

Transferând analiza într-un plan superior, se poate spune că această pereche stă sub semnul vinovăției. Psihiatria utilizează denumirea de sindrom Adam și Eva pentru un sentiment de vinovăție extremă, însoțit de depresie, generat de convingerea bolnavului că l-ar fi supărat pe Dumnezeu, de obicei prin nesupunere față de părinți sau prin practici autoerotice. Subiecții ajung adeseori la acte autopunitive, în speranța că acestea sunt mai ușoare decât pedeapsa divină. Meritul acestui eponim este acela că așează psihopatia în cadrul conceptului universal care leagă sursele culturale și religioase ale sentimentului de vinovăție. Ceea ce se cunoaște ca și complexul lui Adam este de asemenea legat de vinovăție, dar de data aceasta prin încălcarea unei interdicții parentale (ex. incestul), despre existența căreia subiectul nu avea cunoștință. Eponimul este mai aplicabil dacă păcatul original este identificat cu primul act sexual. S-a sugerat că fructul oprit ar fi fost rodia (*Punica granatum*) (figura 2), larg răspândită în „semiluna fertilă“, care se întindea între Egipt și Mesopotamia, care conține cantități însemnate de estrogeni cu proprietăți afrodisiace.

Figura 2. Rodia: „fructul oprit“?

Sintagma „Adam și Eva“ este utilizată și pentru a marca dihotomia bărbat-femei în legătură cu speranța de viață, balanța hormonilor sexuali, compoziția ADN din nucleul celular sau prevalența unor boli, cum ar fi osteoporoza. În sfârșit, o anomalie congenitală este cunoscută sub acronimul ADAM (*Amniotic Deformity, Adhesions and Mutilations*).

O rivalitate distructivă, și probabil nu întâmplătoare, a intervenit între primul născut din Adam și Eva – Cain – și fratele său, poate geamăn. Aici se poate întrevădea criza care s-a produs între economia agrară, în ascensiune, și cea pastorală, mai plăcută Domnului, care „a căutat spre Abel și darurile lui, iar înspre Cain și darurile lui nu a căutat“ (Facerea 4:4-5). Și atunci, Cain l-a omorât pe Abel, manifestând o superbă nepăsare față de fapta sa: „Au doară sunt eu păzitorul fratelui meu?“ (Facerea 4:9). Complexul lui Cain este termenul medical pentru o variantă a complexului lui Oedip, în care tatăl-rival este înlocuit cu fratele.

Pedeapsa pentru această faptă abominabilă a fost surprinzător de mică – sărăcie, zbucium și rătăcire – care, de altfel, nici nu s-au realizat, ba mai mult, Dumnezeu l-a protejat pe asasin împotriva răzbunării oamenilor punându-i un semn vizibil. Eczema frontală este cunoscută în dermatologie ca semnul lui Cain (figura 3). Eponimul de factor sau personalitate Cain se referă la tendința distructivă a fiecărui om, care se manifestă deschis și intempestiv la unii. Există în Vechiul Testament o sugestie că acest tip de comportament antisocial s-ar transmite ereditar; Lameh, al cincilea descendent în linie directă din Cain, mărturisea femeilor sale: „Am ucis un om pentru rana mea și un tânăr pentru vânătaia mea“ (Facerea 4:23).

Figura 3. Eczema frontală: „semnul lui Cain“

„Noul potop al lui Noe“ a fost evocat ca termen pentru creșterea exponențială a populației mondiale în contrast cu resursele limitate ale lumii. Acesta ar fi mai drastic decât potopul biblic, din cauza consecințelor incalculabile ale lipsei de hrană, locuri de muncă și ordine publică. Ceea ce se numește impulsul lui Noe este credința cuiva că poate prezice sfârșitul lumii și prin aceasta să se salveze pe el însuși. Acești psihopați nu se decid de profeția lor, care se dovedește neîntemeiată, ci dimpotrivă, își intensifică feroarea în a convinge și pe alții. Și adesea reușesc; istoria este plină de astfel de aberații. Albinismul este cunoscut și ca boala lui Noe, pentru că în cartea profetului Enoch se spune „culoarea lui era albă ca a zăpezii ... părul îi era mai alb decât lâna, ochii îi erau ca razele soarelui“. Descrierea evocă destul de bine albinismul oculo-cutanat și pilar, deși nu există mențiuni că Noe ar fi suferit de fotofobie. Pe de altă parte, descendenții lui Noe, printre care ne numărăm și noi, ar fi trebuit să cunoască o distribuție mendeliană a acestei trăsături, ceea ce nu este cazul.

Lot a fost nepotul lui Avraam, pe care Dumnezeu a vrut să-l salveze, împreună cu toată fa-

milia, din cetatea Sodomei, pe care a pedepsit-o cu foc pentru nelegiuirile locuitorilor săi. Deși fusese prevenită să nu o facă, „femeia lui Lot... s-a uitat înapoi și s-a prefăcut în stâlp de sare“ (Facerea 19:26). Biblia nu precizează ce fel de sare, dar este de presupus că se referă la clorura de sodiu, pentru că în Israel, la sud-vest de Marea Moartă, există stânci înalte încrustate cu sare (figura 4). Medicina a împrumutat eponimul de sindrom al soției lui Lot pentru stări de creștere excesivă a sodiului în sânge (hipernatremie), însoțită de scăderea senzației de sete (hipodipsie). Se presupune că sindromul, descris pentru prima dată la o femeie cu leucemie acută mieloblastică, s-ar datora distrugerii osmoreceptorilor din hipotalamus, care controlează setea și secreția vasopresinei. Mai puțin justificată este extinderea denumirii de sindrom Lot asupra calcifierilor eratice din diferite boli: hiperparatiroidism, intoxicația cu vitamina D, miozita osificantă, calcinoza cutanată din sclerodermie, sindromul Sedeinstein (boala calcifierilor tendinoase multiple) etc. Sarea din aceste depozite ectopice („metastaze“) nu este clorura de sodiu, ci hidroxiapatita, un fosfat complex de calciu.

Figura 4. „Stâncile de sare“ de la Marea Moartă

Iosif, unul dintre cei 12 fii și preferatul tatălui, patriarhul Iacov (Israel), a fost un personaj ciudat; delator, exhibiționist și megaloman. Umbla într-o haină multicoloră și obișnuia să povestească vise în care toate din jur, inclusiv astrele, i se închinau. Vândut de către frații săi în Egipt, acesta a fost mai întâi întemnițat, apoi a câștigat o poziție înaltă la curtea Faraonului, printr-un fel de reformă economică. Freud a utilizat eponimul de complex al lui Iosif pentru a explica năzuința inconștientă a lui Napoleon de a-l întrece pe fratele său mai vârstnic, Lucien. O altă variantă a rivalității dintre frați este aceea în care un frate handicapat primește o atenție sporită din partea părinților. Iosif a fost, dimpotrivă, handicapat de iubirea mai mare a tatălui pentru el decât pentru frații săi. Astfel, a

devenit mai întâi lingușitor, apoi îngâmfat și în cele din urmă l-a identificat pe Faraon cu tatăl.

Leviratul, căsătoria obligatorie cu văduva rămasă fără copii a propriului frate, era o regulă în timpurile Vechiului Testament, atât la evrei, cât și la alte neamuri, destinată să perpetueze patrimoniul tribal (Deuteronom 25:6). Onan, fiul lui Iuda, a refuzat să procreeze cu Tamara și „când intra la femeia fratelui său, el vărsa sămânța jos, ca să nu ridice urmași fratelui său“ (Facerea 38:9). Ceea ce tradiția rabinică numește „a îmblăți înăuntru și a vântura afară“ nu se pedepsea cu moartea și, cu toate acestea, Dumnezeu l-a pierdut pe Onan. Deși este evident că păcatul lui este clar descris ca și *coitus interruptus*, onanismul este utilizat în general cu sensul de masturbare. La fel de nepotrivit, în lumina legendei biblice, este de a vorbi despre onanism feminin.

Sub numele de boli ale lui Onan au fost grupate o serie de consecințe medicale ale acestui atât de răspândit obicei autoerotic, începând cu dermatita fricțională și terminând cu stări mai greu de acceptat ca fiind consecințe ale actului, cum ar fi încetarea creșterii, epilepsia sau impotența. Astăzi se știe că această „crimă de autopoluare“, cum o numea Manson, este inofensivă pentru sănătate.

Puțini știu că Moise poate fi considerat ca un medic biblic. Astfel, el a vindecat pe israeliți de mușcătura șerpilor veninoși și le-a impus reguli stricte dietetice și de igienă individuală și colectivă în timpul celor 40 de ani de rătăcire în pustiu. De la această lungă peregrinare, „până vor cădea toate oasele voastre în pustie“ (Numerii 14:33), medicina a luat eponimul de efectul Moise, care se referă la „rătăcirile“ și erorile care apar în încercarea de a găsi un echilibru între costul, calitatea și accesul la serviciile de sănătate. Astfel, medicul se simte frustrat și dezorientat printre regulamente instituționale întocmai ca Moise în încercarea de a-și duce poporul spre Țara Promisă. Prin complexul lui Moise se înțelege dorința individuală de a-și controla pornirile agresive și de a se căi pentru tentația de a le fi avut, mai degrabă decât pentru un comportament agresiv, manifestat într-o împrejurare dată. Denumirea trebuie pusă în legătură cu efectul „profilactic“ realizat prin cele zece porunci date poporului lui Israel pe Muntele Sinai.

Judecătorul biblic Samson s-a îndrăgostit de Dalila, o agentă plătită a Filistenilor, care țineau în robie pe fiii lui Israel. Acest om puternic s-a dovedit a fi slab în fața rugămintelor femeilor, în cel puțin două împrejurări: când i-a dezvăluit cheia unei ghicitori primei sale soții – o filisteiană – suferind o pagubă materială și când i-a mărturisit

Dalilei că își datorează invincibilitatea părului său neatins de brici, ceea ce l-a costat, în împrejurările cunoscute, chiar viața. Numele Dalilei a fost dat unei forme de nimfomanie caracterizată printr-un comportament de promiscuitate sexuală ieșită din comun, generat de teama și/sau dezagrementul față de un tată puternic, autoritar și agresiv. Aceste femei transferă inconștient reacția lor în seducerea și învingerea bărbaților care le ies în cale. Tăierea celor șapte șuvițe din părul lui Samson în timpul somnului (Judecători 16:19) (figura 5) este o castrare simbolică. Ca și Dalila, aceste femei nu pot scăpa din puterea Filistenilor (tatălui) și nici nu o pot învinge. În schimb, îl seduc și îl distrug pe Samson (bărbatul), simbolic și fizic, făcându-l să fie slab prin supunere.

Figura 5. Rubens, *Samson și Dalila*, National Gallery (London)

În Cartea a Patra a Regilor apare următoarea descriere: „Intrând Elisei în casă, a văzut copilul mort întins în patul său ... Apoi s-a ridicat și s-a culcat peste copil și și-a pus buzele sale pe buzele lui... și s-a întins peste el și a încălzit trupul copilului. Și a strănutat copilul de trei ori și și-a deschis copilul ochii“ (IV Regi 4:32-35). Unii văd aici prima descriere a unei resuscitări, prin încălzirea corpului și respirație gură la gură. Când cea din urmă a fost larg introdusă în anii '60, a primit numele de metoda lui Elisei. Dar activitatea medicală a Proorocului Elisei nu s-a redus la resuscitare. Într-o zi l-a vizitat un lepros cerându-i să-l vindece. Proorocul nu s-a arătat, ci a trimis un mesager prin care l-a sfătuit să se scalde în Iordan de șapte ori. Mai întâi nemulțumit de această atitudine, bolnavul i-a rămas recunoscător când s-a văzut scăpat de boală. Această „metodă“ a lui Elisei poate ocaziona dezbateri în legătură cu primatul sfatului tehnic eficient față de atitudinea călduroasă a medicului. Desigur, în medicină este nevoie de amândouă.

Iov a fost un om bogat, cu frica lui Dumnezeu, căruia Satana i-a trimis o mulțime de nenorociri,

pentru a încerca să dovedească faptul că oamenii nu sunt capabili de credință nelimitată. Dintre toate bolile, cea mai rea a fost, se pare, cea de piele: „Trupul meu e plin de... solzi de murdărie, pielea mea crapă și se zbârcește“ (Iov 7:5). Această descriere este destul de vagă pentru a face ca sindromul lui Iov să fi fost denumirea atribuită unei serii de dermatoze: psoriazis, variolă, elefantiază, pemfigus, lepră, boala Behcet, pelagră, scorbut și chiar sifilis. În legătură cu cel din urmă, secției de boli venerice de la *St. Bartholomew's Hospital* din Londra i s-a spus „secția lui Iov“, iar luesul eritematos a primit în Egipt numele de boala lui Iov (*manes Ayoub*). Mai interesante sunt speculațiile pe marginea stării psihice a lui Iov, care poate fi calificată ca depresie anxioasă. Mai mulți autori cred că acesta este un exemplu de dermatită psihosomatică.

Mesia, o personalitate deopotrivă escatologică, divină și teologică, este figura centrală a Vechiului Testament, deși numele său nu este pomenit decât de două ori (David 9:25-26). „Cel uns“ era așteptat pentru a aduce mântuirea și până la Christos a fost fals identificat de mai multe ori. Un Mesia medical este cel care, indiferent de profesie, pretinde în mod fraudulos că vindecă diferite boli, de obicei dintre cele de care oamenii se tem mai mult (ex. cancerul, reumatismul) prin mijloace pe care medicina nu le recunoaște și care se bazează pe falsa reclamă și pe credința infantilă a pacienților. Acest veritabil „impozit pe prostie“ a îmbogățit mulți șarlatani. S-a calculat că falsele remedii pentru cancer au adus în lume venituri de peste 10 milioane de dolari anual. Noii Mesia sunt vindecătorii sinceri în credința lor că tipul de tratament pe care îl recomandă poate rezolva aproape orice boală. Exemple de ceea ce se numește *soft medicine* ar fi homeopatia, osteopatia, *biofeedback*-ul, yoga, nutriția naturistă, meditația transcendențială, hipnotismul etc. Succesele acestora pot fi explicate prin credința în „Mesia“ și metoda sa, puternic amplificată de carisma și pozitivismul vindecătorului. Rolul credinței în vindecare este evident chiar și când acest resort al relației cu pacientul este exploatat de medicul obișnuit. În acest sens, medicul devine el însuși agent terapeutic. Efectul *placebo* este deci util, dar devine nociv atunci când se promovează remedii fără valoare.

Complexul sau mai bine zis delirul Mesia este starea de identificare a subiectului cu Hristos, care apare într-un episod psihotic și derivă cu mare posibilitate din starea de conflict psihologic cu părinții. Delirul mesianic apare și la evrei, dar legat de Mesia Vechiului Testament. Adevăratul Mesia – Iisus Hristos – a fost deopotrivă un vindecător al sufletului și al trupului.